

INSTITUTIONEN FÖR
SPRÅK OCH LITTERATURER

EXPLICIT I ONÖDAN?

Analys av kohesionsskiften mellan den tyska källtexten *Atemschaukel* och den svenska måltexten *Andningsgunga* av Herta Müller

Karin Eriksson

Uppsats:	15 hp
Program:	Översättarprogrammet
Nivå:	Masternivå
Termin/år:	Vt 2015
Handledare:	Christine Fredriksson
Examinator:	Christiane Andersen

Sammandrag

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka om översättningar alltid blir mer explicita vad gäller kohesiva bindningar. Hypotesen, som lanserades av Shoshana Blum-Kulka på 1980-talet, gör gällande att all översättning blir mer explicit oavsett vilket källspråk eller målspråk är. Uppsatsen tar upp hennes hypotes och även en del kritikers kommentarer. Eftersom hypotesen nämner just kohesion som något som blir mer explicit i översättningar, blir en grundläggande genomgång av kohesionsbegreppet nödvändig.

Detta är en begränsad studie där endast ett urval exempel undersöks. De är tagna från en svensk översättning av Herta Müllers tyska roman *Atemschaukel* och utifrån dessa drar jag mina slutsatser.

Jag har valt att använda mig av de kohesiva kategorier som Halliday och Hasan tar upp i sin bok *Cohesion in English* för att kategorisera mina exempel. För att kunna ta ställning till deras eventuella inherenta karaktär har jag försökt placera dem i någon av Klaudys fyra expliciteringsprocesser, varav tre klassas som nödvändiga expliciteringsprocesser och endast den fjärde är den översättningsinherenta som inte går att förklara. I och med detta ser jag de nödvändiga expliciteringarna som medvetna strategier från översättaren, och den fjärde processen skulle då vara en omedveten strategi som sker så att säga mer eller mindre automatiskt.

Mina måltexempel innehåller i viss mån mer redundant kohesion än källtexten och detta gäller i synnerhet kategorin konjunktioner. Dessa kohesionsskiften har gjort måltexten lite mer explicit fast inte i tillräcklig utsträckning och på sådant vis att det kan ge stöd åt Blum-Kulkas hypotes. Till viss del har de också påverkat den litterära stilen men läsoplevelsen för den svenske läsaren bör dock vara densamma som för den tyske läsaren.

Nyckelord: översättning, kohesion, kohesionsskiften, expliciteringshypotes, tyska.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Syfte	1
1.2. Material	2
1.3. Metod	3
2. Teorier	5
2.1. Begreppen 'kohesion' och 'koherens'	5
2.1.1. <i>Koherensskiften</i>	9
2.1.2. <i>Kohesionsskiften</i>	10
2.2. "The Explicitation Hypothesis" – hypotesen om explicitgörande	11
2.3. Explicitering – en universell strategi	13
2.4. Kritik mot "The Explicitation Hypothesis"	15
2.5. Kohesion i tyskan och i svenskan	17
3. Analys	19
3.1. Kohesiva kategorier	19
3.1.1. <i>Referens</i>	20
3.1.2. <i>Ersättning</i>	20
3.1.3. <i>Ellips</i>	21
3.1.4. <i>Lexikal kohesion</i>	21
3.1.5. <i>Konjunktion</i>	22
3.2. Kohesionsskiften i måltexten	22
3.2.1. <i>Referens</i>	23
3.2.2. <i>Ersättning</i>	27
3.2.3. <i>Ellips</i>	29
3.2.4. <i>Lexikal kohesion</i>	30
3.2.5. <i>Konjunktion</i>	32
4. Sammanfattande diskussion och slutsats	36
Referenslista	39

1. Inledning

Ordet *kohesion* kommer från latin (*cohæsio*) och betyder enligt Nationalencyklopedin *sammanhållning, närhet, beröring*. För att en text ska upplevas som en enhet används olika språkliga sambandsmarkörer och textbindningar. Förutom dessa skulle texten endast upplevas som en rad enskilda satsar utan samband med varandra. Kohesion är alltså kittet som gör texten mer eller mindre begriplig, en text mer eller mindre explicit. I den här uppsatsen ska jag undersöka kohesionsskiften i en svensk måltext av en tysk roman och försöka ta reda på om dessa skiften kan betraktas som motiverade ur ett strukturellt och pragmatiskt perspektiv eller om de skulle kunna klassas som exempel på den universella inherent explicitgörande process som vissa översättningsteoretiska forskare hävdar finns inom all översättning.

1.1. Syfte

Mitt syfte är att pröva den hypotes om explicitgörande som Shoshana Blum-Kulka ställde upp på 1980-talet på min utvalda måltext (MT). Hon formulerade där att studier på så kallade öppna kohesionsskiften i måltexter bör påvisa att översättningar alltid får fler kohesiva bindningar och därmed blir mer explicita än de aktuella källtexterna. Detta gäller enligt Blum-Kulka (2000) alla översättningar oavsett vilket källspråket (KS) eller målspråket (MS) är. Mona Baker (1992) föreslår vidare att den explicitgörande processen är inherent i översättningsprocessen och som sådan går den inte att undvika som översättare. Jag ska i första hand undersöka kohesionsskiften i den aktuella måltexten och se om MT är mer explicitgörande än källtexten (KT) i det här avseendet. De frågeställningar som jag söker svar på är följande:

- Har översättaren gjort kohesionsskiften i MT? Är dessa redundanta? Gör dessa i så fall MT mer explicit?

- Om MT har fler kohesiva bindningar än den tyska KT: vad kan detta bero på? Är det strukturella och semantiska skillnader mellan språken som ligger till grund för detta eller kan man säga att måltextens exempel bekräftar Blum-Kulkas och Bakers teorier att det är inherent beteende hos översättare att explicitgöra texten?
- Tenderar de kohesiva mönstren i målspråkstexten att ligga nära MS normer inom samma register?
- Bidrar eventuella kohesionsskiften till en förändrad uppfattning eller förståelse hos målspråkläsaren av texten? Påverkas målspråkläsarens känsla för författarens stil?

1.2. Material

Källtexten är *Atemschaukel* av Herta Müller, utgiven av Carl Hanser Verlag München, 2009. Måltexten är översatt av Karin Löfdahl och heter på svenska *Andningsgunga*. Den är utgiven av Wahlström & Widstrand, 2009.

I den tyska romanen *Atemschaukel–Andningsgunga* använder författaren Herta Müller sig av ett poetiskt bildspråk med relativt korta satser och relativt få sammanlänkande konjunktioner. Källtextens kohesion bygger i stor utsträckning på lexikal upprepning eller pronominalisering. Ett stort mått av logiskt tänkande, så kallad inferens, kan behövas för att knyta ihop textens semantiska budskap.

Efter andra världskriget deporteras Rumäniens tysktalande befolkning till arbetsläger i Sovjetunionen och Müllers bok handlar om en av dessa, Leopold Auberg. Han deporteras 1944 till fem års straffarbete och kommer tillbaka som en annan människa. Poeten Oskar Pastiors berättelse från ett Gulagläger i Ukraina ligger till grund för Müllers bok.

Boken beskriver snarare med ett rikt bildspråk de upplevelser och känslor som livet i lägret gav upphov till än en handling som driver historien framåt. Framförallt är den ständiga hunger som huvudpersonen känner alltid närvarande. Den kallar han ”hungerängeln”. Den engelska översättningen har tagit fasta på det flitiga omnämmandet av hungerängeln i boken och har titeln *The Hunger Angel*.

Författaren Herta Müller, född 1953 i Nitzkydorf/Nițchidorf i Rumänien, är en tyskspråkig författare som erhållit ett flertal tyska och internationella utmärkelser för sitt författarskap. Hon använder sig ofta av utvidgade ordlekar och metaforer i sina böcker. År 2009 tilldelades hon Nobelpriset i litteratur med motiveringen att hon ”med poesins förtätning

och prosans saklighet tecknar hemlöshetens landskap” (Svenska Akademien [www]).

Hon bor sedan 1987 i Berlin. Herta Müller har i flera böcker beskrivit livet för den tysktalande minoriteten i Rumänien efter andra världskriget och under Ceaușescuregimen. Hon har ofta skildrat vardagslivet i diktaturen men även den hemlängtan och känslan av alienation som hon känt i sitt nya hemland Tyskland. (Wahlström & Widstrand [www])

Översättningen till svenska har gjorts av Karin Löfdahl som har översatt ett flertal av Herta Müllers böcker.

1.3. Metod

Till att börja med kommer jag att utreda vad begreppen 'kohesion' och 'koherens' innebär. Jag kommer därefter att beskriva Shoshana Blum-Kulkas expliciteringshypotes "The Explicitation Hypothesis" eftersom det är den som jag önskar testa i min granskning av en översättning. Mona Baker har med sina teorier bidragit ytterligare till att ovanstående hypotes fick fotfäste inom översättningsstudierna under 1980- och 1990-talen.

Det finns naturligtvis även kritik mot Blum-Kulkas expliciteringshypotes, vilken jag också tar upp. Till skeptikerna hör Victor Becher som på 2010-talet skrev ett antal kritiska artiklar där han säger att expliciteringshypotesen är svår att bekräfta. Becher hävdar att många av de undersökningar som bekräftat hypotesen inte tagit hänsyn till vilka olika typer av explicitgörande lösningar det finns och att man i undersökningarna inte skiljt de obligatoriska, språkspecifika och de pragmatiska explicitgörande skiftena från de explicitgörande kohesionsskiften som skulle kunna räknas till de översättningsinherenta. Han hävdar att alla översättningar inte per automatik blir mer explicita och att det inte går att bevisa att det är inherent i översättningsprocessen såsom Baker hävdar. (Becher, 2010 a, b [www])

I min undersökning studerar jag därför tjugo utvalda exempel ur texten där jag noterat att kohesionsskiften har uppstått i översättningen. Jag använder mig av Halliday och Hasans kategoriseringsmodell för kohesiva bindningar för att se vilken typ av kohesion det är frågan om. Jag analyserar dem sedan utifrån Klaudys fyra expliciteringsprocesser för att se om de kan betraktas som icke-nödvändiga explicitgörande kohesionsskiften. Det handlar alltså om ett begränsat antal exempel som ligger till grund för den här studien. Men jag vill utifrån dessa exempel se om det finns stöd för Blum-Kulkas hypotes.

Med hjälp av mina exempel ska jag försöka utröna om kohesionsskiftena bidrar till en mer explicit kohesiv text och om detta i sin tur kan påverka förståelsen eller uppfattningen hos målspråkläsaren.

2. Teorier

I det här kapitlet kommer jag till att börja med utreda vad de angränsande begreppen kohesion och koherens innebär. Jag går sedan närmare in på kohesion och de kohesiva kategorier som Michael A. K. Halliday och Ruqaiya Hasan presenterade på 1970-talet. Därefter följer en beskrivning av Shoshana Blum-Kulkas expliciteringshypotes ”The Explicitation Hypothesis” eftersom det är den som jag önskar testa i min granskning av en översättning. Mona Baker har med sina teorier om explicitering som en universell inherent översättningsstrategi bidragit ytterligare till att Blum-Kulkas hypotes fick fotfäste inom översättningsstudierna under 1980- och 1990-talen.

Det finns förstås även kritik mot Blum-Kulkas expliciteringshypotes. Till skeptikerna hör Victor Becher som 2010 och 2011 skrev några kritiska artiklar som jag också refererar till.

Slutligen tar jag upp skillnader mellan tysk och svensk kohesion för att se om detta kan ge mig vägledning i att bättre kunna avgöra om den svenska måltexten följer ett svenskt eller tyskt kohesionsmönster.

2.1. Begreppen ’kohesion’ och ’koherens’

När det gäller textbindning brukar två begrepp användas: koherens och kohesion. En beskrivning av dessa begrepp är här på sin plats för att klargöra vad som skiljer begreppet kohesion från begreppet koherens. Jag nämner några förklaringar som kanske inte fullständigt klart avgränsar begreppen från varandra men som i viss mån tillsammans ger en bild av begreppen.

Jaana Puskala förklarar koherens som de ”mentala processer som deltar i konstruktionen av en mental representation av texten när man producerar eller lyssnar på/läser något” (Puskala, [www]). I en koherent text ”kan mottagaren bilda sig ungefär samma mentala representation av texten som sändaren har avsett” (Puskala, [www]). Koherens är alltså att betrakta mer som en mental egenskap än en textuell sådan.

Med kohesion avses däremot de yttextuella grammatiska och lexikaliska bindningarna som ska hjälpa mottagaren att skapa den här mentala representationen. Om mottagaren inte upptäcker alla lexikaliska bindningar kan texten uppfattas som inkoherent. Sändaren har då övervärderat mottagarens kunskapsnivå. (Puskala, [www])

Halliday och Hasan beskrev på 1970-talet kohesionsbegreppet i engelska språket i sin bok ”Cohesion in English”. De hävdar att den icke-strukturella kohesionen är en del av språkssystemet och att de systematiska kategorierna *referens*, *ersättning*, *ellips*, *konjunktion* och *lexikal kohesion* är inbyggda i språkssystemet. Deras kategoriindelning har sedan dess använts av flera forskare inom forskningsområdet översättningsstudier.

Halliday och Hasan talar om kohesiv kraft och att bindningen (kohesionen) ligger inom den relation som finns mellan kohesionsmarkören och dess referent. Ett ord som t.ex. ”dem” i en mening har ingen kohesiv kraft om det inte finns en explicit referent inom räckhåll. (Halliday & Hasan, 1976:5):

Cohesion is part of the system of a language. The potential for cohesion lies in the systematic resources of reference, ellipsis and so on that are built into the language itself. The actualization of cohesion in any given instance, however, depends not merely on the selection of some option from within these resources, but also on the presence of some other element which resolves the presupposition that this sets up. (Halliday & Hasan, 1976:5)

Halliday och Hasan ägnar till största delen sin bok åt kohesiva bindningar mellan meningar, eftersom de anser att de ”står ut mer tydligt” och är den enda källan till textur; d v s det som gör att texten får egenskapen av att vara en sammanhängande text. (Halliday & Hasan, 1976:9) Kohesion inom en mening har även strukturella relationer som inte finns på samma sätt mellan meningar. Halliday och Hasan ser hur den grammatiska strukturen bidrar till att stärka kohesionen men de anser att kohesiva strukturella relationer kan finnas där även utan grammatisk struktur. (Halliday & Hasan, 1976:9)

Enligt Halliday och Hasan har kohesiva relationer ingenting med meningsavgränsningar att göra utan är en semantisk relation mellan ett element i texten och något annat element som är nödvändigt för att kunna tolka innehållet. Den grammatiska strukturen är irrelevant för relationen. (Halliday & Hasan, 1976:9):

In the description of a text, it is the intersentence cohesion that is significant, because that represents the variable aspect of cohesion, distinguishing one text from another. (Halliday & Hasan, 1976:9)

Ett exempel på två meningar som hänger ihop och som visar på hur kohesion är ett relationellt begrepp är ”What is your favourite pastime? Lying on the floor.” (Halliday & Hasan, 1976:12) Utan den första meningen blir den andra meningen svårtolkad, för att inte säga obegriplig.

Relationen mellan element i en mening avgörs av strukturen, medan det mellan meningar inte finns några sådana strukturella relationer, enligt Halliday och Hasan (1976:28). Det finns inga grammatiska restriktioner i vilken ordning meningar kan fogas ihop men meningar i en sammanhängande text kan inte så enkelt byta plats eller ändra sin inbördes ordning utan att innehållet och betydelsen ändras. Textens innehåll hänger ihop tack vare kohesion, och varje enskild mening är beroende av sin omgivning och sina kohesiva relationer till andra meningar.

Halliday och Hasan talar inte om koherens som begrepp utan talar om vilken *situation* texten förekommer i och vilket *register* som används. Situationskontexten refererar till alla extralingvistiska faktorer som kan ha bäring på själva texten. En rad lösryckta meningar som inte tycks hänga ihop kan ändå vara helt begripliga i rätt situation. Om dessa meningar t.ex. är en del av en lärobok i ett främmande språk kan de ändå utgöra en koherent text för mottagaren:

In general, if a passage hangs together as a text, it will display a consistency in register. In other words, the texture involves more than the presence of semantic relations of the kind we refer to as cohesive, the dependence of one element on another for its interpretation. (Halliday & Hasan, 1976:23)

Enligt Halliday och Hasan bildar kohesion och register i förening en koherent text. Bara ett av dessa två villkor räcker inte till för att göra texten koherent men det är inte heller nödvändigt att en text innehåller båda. (Halliday & Hasan, 1976:21–23):

Just as one can construct passages which seem to hang together in the situational-semantic sense, but fail as texts because the lack consistency of register – there is no continuity of meaning in relation to the situation. (Halliday & Hasan, 1976:23)

En annan mycket bra sammanfattande beskrivning av begreppen kohesion och koherens finner vi i en bok om tvärkulturella skrivstrategier. Där beskriver Gunilla Jansson den textlingvistiska traditionen som växte fram under 1970-och 1980-talen och hur tjeckiska lingvisterna Firbas och Da-

neš utvecklade nya analysinstrument för att beskriva informationsstrukturen, nämligen *tema* och *rema*. Andra centrala begrepp i den textlingvistiska traditionen är kohesion och koherens. (Jansson, 2000:25):

Medan kohesion i en text bestäms av explicita lexikala och grammatiska relationer mellan meningar på språkytan är begreppet koherens beroende av de semantiska och innehållsliga relationerna, som skapar sammanhang och mening för läsaren. Rent teoretiskt går det att konstruera texter som är kohesiva utan att vara koherenta, och omvänt kan en text vara koherent utan att vara kohesiv men i praktiken är begreppen kohesion och koherens oftast i någon grad beroende av varandra. (Jansson, 2000:25)

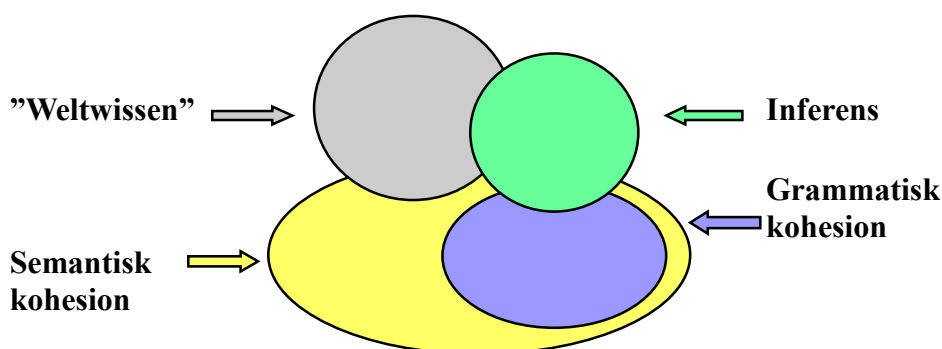
För att ytterligare tydliggöra kohesionens roll i den textlingvistiska koherensen återger jag den schematiska överblick som Peter Blumenthal presenterar upp. De viktigaste faktorerna för koherens är:

- Grammatisk kohesion – ordföljd, konnektorer och ko-referens (två språkliga enheter refererar till samma föremål).
- Semantisk/referentiell kohesion – ordens betydelseinnehåll bildar koherens.
- Inferens – koherens genom slutledningsförmåga.
- ”Weltwissen” – koherens genom kunskap om omvärlden.

Blumenthal säger emellertid att det inte finns några tydliga avgränsningar mellan dessa fyra faktorer och att de ofta samverkar:

Es ist schon darauf hingewiesen worden, daß die genannten vier Faktoren nicht klar gegeneinander abgegrenzt werden können und daß sie meist zusammenwirken – obwohl etwa Kohäsion keineswegs unverzichtbar ist. (Blumenthal, 1997:115)

Detta framgår även av figur 1, ur Blumenthal (1997:115):

FIGUR 1. Koherens. Fyra faktorer samverkar till koherens. (Blumenthal, 1997:117).

2.1.1. Koherensskiften

Koherens kan betraktas som en potentiell betydelsrelation som är för-täckt mellan delar av en text som uppenbarats av läsaren eller lyssnaren genom en tolkningsprocess. För att den här processen ska kunna realiseras, måste läsaren eller lyssnaren klara av att relatera texten till en relevant och bekant värld, antingen den är fiktiv eller verklig.

En text kan ha samband med t.ex. ett specifikt ämne, med konventioner eller en genre. Eller rentav samband med vilken värld som helst som presupponeras av texten. För läsaren blir texten koherent om han/hon kan applicera relevanta scheman, t.ex. sin omvärldskunskap, ämneskunskap, bekantskap med genrekonventioner osv. Med hjälp av sin *inferens* kan läsaren förstå textens innehåll och andemening. En text kan hänga ihop på olika sätt för olika läsare beroende på deras bakgrund, språkliga färdigheter m.m.

Koherens kan, som redogjorts för i avsnitt 2.1., vara kohesion på grammatisk nivå eller på en referentiell semantisk nivå. Koherens uppnås också med hjälp av logisk kunskap, så kallad inferens, eller omvärldskunskap, så kallad "Weltwissen". (Blumenthal, 1997:115)

Blum-Kulka anser att man måste skilja mellan *läsarfokuserade koherensskiften* och *textfokuserade koherensskiften*. (Blum-Kulka, 2000:313) Textfokuserade skiften har att göra med översättningsprocessen, medan

läsarfokuserade skiften betyder att läsarna påverkas på ett särskilt sätt genom översättningen. Båda typerna kan studeras med hjälp av psykolingvistiska metoder.

Blum-Kulka menar att det inte är mycket översättaren kan göra åt den typen av översättningsproblem som läsarfokuserade koherensskiften innebär. Det kan vara svårt att använda sig av fotnoter och andra strategier för att förklara, såvida inte översättaren är så pass fri att han eller hon kan transplantera texten från en kulturell omgivning till en annan.

Textfokuserade koherensskiften sker ofta på grund av att översättaren väljer en viss översättningslösning som förändrar KT:s betydelse. De har starkare koppling till de lingvistiska systemen och avslöjar i större utsträckning översättarens okunskap om språkens olika system.

Koherens handlar alltså om en texts tolkningsbarhet och kvantitativa analyser är därför ingen lämplig metod vid koherensstudier – om den inte görs utifrån läsarens perspektiv. För att undersöka detta teoretiskt kan man antingen postulera en ”idealisk läsare” eller empiriskt undersöka hur texten har upplevts och blivit ihågkommen av olika läsare, ungefär som det sker inom den psykolingvistiska forskningen av textprocessande. (Blum-Kulka, 2000: 312-313)

2.1.2. Kohesionsskiften

Kohesion är att betrakta som en öppen relation mellan delar av en text uttryckt genom språkspecifika markörer. Öppen kohesion kopplas till ett språks grammatiska system. (Halliday & Hasan, 1976:8) Grammatiska olikheter mellan språken kommer till uttryck i olika typer av bindningar som markerar kohesion i käll- och måltexter. Enligt Halliday och Hasan kan dessa bindningar utgöras av de icke-strukturella textbindande verktygen *referens*, *ersättning*, *ellips*, *lexikal kohesion* och *konjunktion*. (Halliday & Hasan, 1976:29) (Se vidare 3.1. för beskrivning och exempel.)

Vi kan konstatera att kohesion är viktigt för att förbättra flytet i texten, men Halliday och Hasan visar på hur kohesiva bindningar gör mer än bara förbättra flytet. Kohesionen skapar också en semantisk helhet av texten. Valet av kohesiva markörer kan påverka textstrukturen och effekten på läsaren. Även stilen och betydelsen kan påverkas. Speciellt i skönlitteratur kan kohesiva markörer ha centrala funktioner i texten. Och byter man ut en kohesiv markör eller bindning i översättningsprocessen, så kan det förändra den funktion som markören hade i den ursprungliga texten.

Ett kohesionsskifte föreligger när översättaren ändrat på MT på ett sätt som gör att den kan uppfattas som antingen mer eller mindre kohesiv än

KT. Som exempel på ett kohesionsskifte där översättningen blivit mer explicit nämner Blum-Kulka den hebreiska översättningen av den engelska pjäsen *Old Times* av Harold Pinter från 1971:

1. Kate: Dark (pause)
2. Deeley: Fat or thin?
3. Kate: Fuller than me, I think (pause)
4. Deeley: She was then?
5. Kate: I think so
6. Deeley: She may not be now. (Blum-Kulka, 2000:302)

Exemplet visar inledningen av pjäsen. Dialogen är oklar och tvetydig i sin kortfattade stil. Dark? Refererar Kate till mörkret på scenen eller till en person? Men allteftersom får vi veta mer och kan bygga upp en förståelse och efter den andra frasen förstår vi att det antagligen handlar om en person. Först vid fjärde frasen får vi veta könet på den här personen. I den engelska KT är det alltså inte tydligt att det rör sig om en kvinna från början. Den hebreiska översättaren har här problem redan vid *Dark*, eftersom hebreiskan kräver genusbestämda adjektiv. Det betyder att könet blir tydligt redan på första raden. För det andra har hebreiskan inga ekvivalenta polysemiska lexikala begrepp för *dark*. Det ord som översättaren valde var *kehah* som bara kan användas om människor. Det här betyder att den hebreiska texten inte kan vara lika tvetydig som den engelska. Det gör den hebreiska texten mer explicit sammanbunden både lexikalt och grammatiskt och det gör texten tätare än vad Pinter kanske hade tänkt sig. (Blum-Kulka, 2000: 303)

2.2. "The Explicitation Hypothesis" – hypotesen om explicitgörande

Blum-Kulka tar upp möjliga problem som kan uppstå i och med *koherensskiften* (shifts of coherence) och *kohesionsskiften* (shifts of cohesion) i översättningar. Hennes huvudargument är att översättningsprocessen innehåller både skiften i textuella och diskursiva sammanhang. Hon utvecklar sitt argument genom att anlägga ett diskursivt och kommunikativt angreppssätt på översättningsstudier. Blum-Kulka utgår från antagandet att översättning är en kommunikationshandling och som sådan studerar hon både processen och produkten av den kommunikativa handlingen och sätter den i relation till lingvistiska, diskursiva och sociala system som gäller de två involverade språken och kulturerna. (Blum-Kulka, 2000:298–313)

Översättning är en komplex process och kan medföra att MT innehåller mer redundant information och det här överskottet (redundansen) kan förklaras med att MT ofta blir mer explicit vad gäller kohesion. Det brukar kallas för "the explicitation hypothesis" och den postulerar att det är vanligare med explicit kohesion från KT till MT oavsett vilka lingvistiska och textuella system de inblandade språken har. Det verkar som om explicitgörande är en naturlig del av översättningsprocessen.

Kohesion är enligt Blum-Kulka en öppet textuell relation ("overt relationship") som uttrycks med grammatiska markörer. Den är möjlig att upptäcka helt objektivt då det inte krävs någon tolkningsprocess för att avkoda sammanhangen. (Se exempel (Aa/Ab) nedan.) (Blum-Kulka, 2000:299)

Kohesionsstudier lämpar sig alltså för kvantitativa analyser. Enligt Blum-Kulka bör det därför vara möjligt att genom empirisk forskning konstatera i vilken utsträckning explicitgörande verkligen är normen, som skär igenom alla översättningar oberoende av språk, och i vilken grad det är ett språkspecifikt och parspecifikt fenomen.

En studie av kohesiva mönster kan visa på något av följande mönster:

1. att kohesiva mönster i målspråkstexten tenderar att ligga nära målspråkets normer inom samma register.
2. att kohesiva mönster i målspråkstexten tenderar att återspegla källspråkets normer inom samma register.
3. att kohesiva mönster i MS varken orienterar sig efter MS-normer eller KS-normer utan bildar ett eget system som kan visa på en explicitgörande process. (Blum-Kulka, 2000: 313)

Blum-Kulka anser att fler studier bör genomföras för att undersöka effekten av kohesiva särdrag i översättning. Hur explicit är MT jämfört med KT och vilken effekt har det på MT:s öppna betydelseinnehåll jämfört med KT. De explicitgörande tendenserna kan ske dels som ett resultat av olika stilistiska preferenser inom två olika språk, dels som ett resultat av en explicitgörande process. I en sådan studie bör man, enligt Blum-Kulka, bara räkna med de valfria kohesiva bindningarna, eftersom det bara är dessa som kan visa på tendenser inom kohesionsskiften genom översättning. De obligatoriska bindningarna är dikterade av de olika språkens grammatiska system.

Blum-Kulka hävdar att en MT alltid får ett överskott av kohesiva markörer och därmed blir längre och mer explicit än sin KT. Man kan i och för sig hävda att dessa skillnader i tydlighet beror på stilistiska skillnader och preferenser för vissa typer av sammanbindande markörer i de två

språken men i studier genomförda på andraspråkstuderande, icke-professionella översättare och professionella översättare har man sett olika typer av explicitgörande kohesionsbindningar i MT, oavsett käll- eller målspråk. Det verkar alltså som om explicitering är en naturlig del av översättningsprocessen oavsett om det är frågan om språkinlärande studenter, ovana översättare eller professionella översättare. (Blum-Kulka, 2000:302)

Med följande exempel vill Blum-Kulka visa hur en fransk MT har försetts med en explicitgörande kohesionsbindning i form av ytterligare ett grammatiskt genus som refererar till ”grenen”:

(Aa) Marie was helping Jimmy climb the biggest *branch* of the tree in the front yard, to start work on their tree house. The *branch* looked very strong but when Jimmy grabbed hold, *it* started to crack. He might really get hurt. (engelsk KT, kursiv stil i originalet)

(Ab) Marie était en train d'aider Jimmy à grimper sur la plus haute *branche* de l'arbre du jardin pour commencer à construire leur cabane. La *branche* avait tres solide, mais quand Jimmy *l'attrapa*, *elle* commença à craquer. Il pourrait vraiment se faire mal. (fransk MT) (Blum-Kulka, 2000:299, kursiv stil i originalet)

I den franska MT markeras grammatiskt genus *la*, *elle* och upprepas en gång mer än i engelskan (*l'attrapa*). Det innebär alltså ett litet överskott av referensbindningar i den franska MT jämfört med den engelska KT. Det här överskottet skulle, enligt Blum-Kulkas teori, få omvänt resultat om KT hade varit fransk och MT engelsk och skulle därmed klassas som inherent explicitering.

Blum-Kulka hävdar att ju mer oerfaren översättaren är desto mer explicitgör denne. Hans eller hennes tolkningsprocess av källspråket återspeglas i målspråket. Detta gör att en MT ofta blir längre än sin KT. (Blum-Kulka, 2000: 301)

2.3. Explicitering – en universell strategi

Mona Baker är en annan forskare som omfattar Blum-Kulkas hypotes och ser explicitering som en universell översättningsstrategi som är inherent i själva översättningsprocessen. För Baker är det viktigt att man som översättare inte ändrar i KT:s informationsstruktur så att perspektiv och emfas riskerar att förvrängas. (Baker, 1992:172) Emfas, som signaleras via en markerad ordföljdsstruktur i KT, bör bevaras även i MT. Naturligtvis

måste översättaren ta hänsyn till de syntaktiska restriktioner, fraseologi och principer som råder i målspråket, och som ofta innebär att den tematiska strukturen måste överges i MT, men ändrar man informationsstrukturen är det viktigt att inse vilka konsekvenserna blir om man gör det. Baker anser att det viktigaste är att MT har en egen tematisk struktur där samma perspektiv bibehålls i MT som i KT och att MT är lätt att läsa för MS-läsaren. (Baker, 1992:172)

Baker konstaterar att olika språk har mer eller mindre olika behov av kohesiva bindningar. Där ett språk använder sig övervägande av konjunktioner använder sig ett annat språk företrädesvis av pronominala referenser. I exempelvis brasiliansk portugisiska föredrar man lexikal uppbyggnad, medan man i engelskan föredrar pronominala referenser. I kinesiskan och i japanskan behöver man inte referera till det först nämnda subjektet i efterföljande meningar – läsaren utgår från att det handlar om det först nämnda subjektet tills något annat nämns. De sistnämnda språken utgår alltså i större utsträckning från att läsaren kan dra logiska slutsatser utifrån kontexten. I arabiskan använder man få konjunktioner och uttrycker sig i långa partier av text med få punkter. I tyskan uttrycker man gärna relationer genom underordnade och komplexa strukturer, medan man i kinesiskan använder sig av korta och enkla strukturer och markerar bara relationer mellan meningar där det uttryckligen behövs. (Baker, 1992:183–193):

Every language has its own devices for establishing cohesive links. Language and text-type preferences must both be taken into consideration in the process of translation. (Baker, 1992:190)

Halliday och Hasan (1976) skapade sin kategoriseringsmodell utifrån det engelska språket men Baker (1992) konstaterar att den är användbar även för textbindningsanalyser på många andra språk, även om dessa språk är mycket olika det engelska språket.

Baker (1992:184–207) refererar till olika undersökningar som närmare undersöker hur olika kohesiva markörer har översatts i några olika språk, och hon stöder Blum-Kulkas hypotes att måltexterna i detta avseende blir mer explicita. Det ser ut att vara ett återkommande mönster hos såväl icke-professionella som professionella översättare att skapa ett överskott av kohesiva bindningar i sina måltexter. Därför anser Baker att explicitering är att betrakta som en universell strategi som är oundviklig i själva översättningsprocessen – den är inherent:

Cohesion contributes to patterns of redundancy and these vary both across languages and across text types. Explicit markers of cohesion raise the

level of redundancy in text; their absence lowers it. Blum-Kulka notes that there is a general tendency in translation to raise the level of explicitness, that is, increase the level of redundancy in the target text and suggests that it might be the case that explicitation is a universal strategy inherent in the process of language mediation, as practiced by language learners, non-professional translators and professional translators alike. (Baker, 1992:212)

2.4. Kritik mot ”The Explicitation Hypothesis”

Det finns naturligtvis kritik mot Blum-Kulkas ”Explicitation Hypothesis” och Bakers så kallade ”Translation Universals”. Juliane House är en av de forskare som inte tror på teorin att explicitering skulle vara en slags universell översättningsstrategi:

I want to go on suggesting quite bluntly that the quest for translation universals is in essence futile, i.e. that there are no, and there can be no, translation universals. (House, 2008:11 [www])

House lägger fram en annan hypotes att explicitgörande översättningar beror på olikheter i de lingvistiska och stilistiska konventioner som finns mellan källspråk och måltext snarare än att det är en universell tendens att översättare alltid explicitgör. House menar att man bör passa sig för att använda alltför generaliserande termer som exempelvis *explicitering* om man inte kan definiera dem exakt:

Terms like “Explicitness”, “Explicitation”, “Simplification”, “Conventionalisation” and so on are in my opinion far too general. They should not be used unless one is perfectly clear about how they can be precisely defined and operationalised. (House, 2008:11 [www])

De här hypoteserna måste inte alltid stå i motsättning till varandra utan kan vara kompatibla menar Kinga Klaudy, som delar in de olika explicitgörande processerna i *obligatoriska*, *valfria*, *pragmatiska* och *översättningsinherenta processer*. (Klaudy, 2008:107):

1. Obligatorisk explicitering (Obligatory explicitations)
Lexikogrammatiska olikheter mellan källspråk och målspråk som tvingar översättaren att tydliggöra sådant som bara är underförstått i KT.
2. Valfri explicitering (Optional explicitations)

Olika textskapande strategier och olika stilistiska preferenser i källspråk och målspråk. En sådan explicitering är valfri på så vis att en grammatiskt korrekt mening kan konstrueras på målspråket men kan då komma att framstå som främmande och onaturlig enligt målspråkets normer. Den här processen är språksspecifik.

3. Pragmatisk explicitering (Pragmatic explicitations)
Kulturella skillnader och/eller skillnader i omvärldskunskap ("Weltwissen") i källspråks- resp. målspråkssamhället. Denna typ förekommer vanligen i form av förklarande tillägg.
4. Översättningsinherent explicitering (Translation-inherent explicitation) uppkommer enbart genom den naturliga översättningsprocessen. (Klaudy, 2008:107)

De tre förstnämnda anser Klaudy vara nödvändiga för att översättningen ska bli begriplig, medan den sistnämnda är en valmöjlighet som översättaren har.

I sina kritiska artiklar hävdar Viktor Becher att flertalet studier, där forskare velat undersöka om Blum-Kulkas explicitgörande hypotes stämmer, inte är helt och hållet trovärdiga. (Becher, 2010 b, [www]) Han menar att dessa studier har haft metodologiska problem. Becher hävdar att många av de undersökningar som bekräftat hypotesen inte tagit hänsyn till de olika typer av explicitgörande processer som finns och att forskarna i undersökningarna inte skiljt de obligatoriska, parspecifika och de pragmatiska explicitgörande skiftena från de explicitgörande kohesionsskiftena, som skulle kunna räknas till de översättningsinherent. Forskarna har inte heller definierat termen *explicitering* på ett tillfredsställande sätt:

Leaving aside the methodological difficulty of isolating the type of explicitation to be investigated, another problem that many studies on Blum-Kulka's hypothesis share is that they lack a definition of the term explicitation. (Becher, 2010 b:56 [www])

Becher menar alltså att expliciteringshypotesen är svår att bekräfta. Han hävdar att alla översättningar inte per automatik blir mer explicita och att det inte går att bevisa att explicitering är inherent i översättningsprocessen såsom Baker hävdar.

Becher säger vidare att Blum-Kulkas vaga formulering har bidragit till viss förvirring i den forskning som bekräftat expliciteringshypotesen:

It is not clear whether Blum-Kulka means a conscious or a subconscious "strategy" (Becher, 2010 a:8 [www])

Becher menar att några av expliciteringshypotesens forskare har tolkat Blum-Kulkas teori som att det är en undermedveten eller omedveten strategi, medan andra tolkat henne som att det är frågan om en medveten handling. Forskarna kan alltså kritiseras för att inte undersöka samma sak. (Becher, 2010:8 [www])

Becher vill visa hur flera forskare är alltför snabba med att bekräfta Blum-Kulkas explicitgörande hypotes även om han i slutänden inte kategoriskt vill avvisa hennes hypotes. Men man måste ha en ingående förståelse för vilka explicitgörande strategier som kan klassas som verkligt inherenta och vilka strategier som kan klassas som språkspecifika eller stilistiska preferenser i målspråket.

Enligt Becher är det endast ett fåtal exempel i de undersökta studierna som kan ses som översättningsinherent, och det utesluter möjligheten att kunna hävda att översättare alltid skulle göra en mer explicit måltext oavsett språk och strukturella och grammatiska system.

Om översättningar alltid innebär en högre redundans: innebär det då att översättningar blir krångligare att läsa och förstå än originaltexten? Klaudy anser i varje fall att en ökad redundans inte alltid underlättar textprocessandet:

Explication may increase redundancy, but increased redundancy does not always help processing. (Klaudy, 2008:108)

2.5. Kohesion i tyskan och i svenskan

En undersökning av svenska och tyska korpusar visar att svenska har en starkare tendens att placera rema (ny information) senare i satsen än vad tyskan gör. Svenska påståendesatser börjar vanligtvis med ett element med lågt informationsvärde; för det mesta ett subjekt eller ett anaforiskt pronominalobjekt som *det*. Svenskan använder ofta subjekt initialt, har fler ”cleft”-konstruktioner och objektspronomen än tyskan. (Rosén [www]) Satsflätor är också mycket vanligare i svenskan än i tyskan. I tyska förekommer satsflätor nästan uteslutande i spontant tal. Den vanligast förekommande motsvarigheten till svenskans satsfläta är en konstruktion med en inskjuten parentetisk sats, ex:

Den här frågan anser jag att man inte har behandlat. Diese Frage, das meine ich, hat man nicht behandelt. (Andersson et al. 2002:438)

Tyskan, däremot, placerar i större utsträckning tematisk information och fonologiskt tunga element i förfältet än vad svenskan gör. Tyskan föredrar alltså att inleda meningar antingen med tunga tematiska subjekt, med pronominala eller lexikala objekt eller pronominaladverb som t.ex. *damit* eller *daneben*. Även konnektiver och adverbial som speglar talarens inställning är vanliga i tyskan. (Rosén [www])

I en jämförelse med franska är tysk kohesion vanligtvis mindre tydlig. Tysk kohesion har en mindre tydlig tematisk progression och undviker ofta identiska former. Kohesionen mellan del och helhet är snarare semantisk på textens ”mikronivå”. (Blumenthal, 1997:129) Olika deltema i saktexter binds gärna ihop med inferens och så kallad ”Weltwissen” på textens ”makronivå”. (Blumenthal, 1997:129)

Vid en undersökning av tyska inlärare av engelska konstateras att de kohesiva markörer som användes mest var lexikal upprepning och konjunktioner. Referenskoppling med pronominalisering användes däremot inte så frekvent. En engelsk infödd talare föredrar däremot referenskoppling framför lexikal kohesion, ersättning, ellipser och konjunktioner. (Blum-Kulka, 2000:300)

I en annan jämförelse mellan engelska och tyska texter har man också funnit att tyska talare använder mer kohesiv explicitet än engelska talare. Tyskan sägs här använda fler konnektiver än engelskan. (Becher, 2011:30–31 [www]) Det kan delvis förklaras med att engelskan kan ha verbkonstruktioner med *ing*-form. Det är något som varken tyskan eller svenskan kan ha och dessa språk måste därför använda andra medel, och det görs ofta med hjälp av konnektiver av olika slag.

Sammanfattningsvis ger det här en bild av att tyskan generellt använder fler konnektiver än svenskan samt att tyskan föredrar semantisk kohesion och så kallad ”Weltwissen” på en övergripande nivå. Emellertid handlar det här om en skönlitterär roman, och jag utgår därför från att de båda germanska språken förhåller sig till kohesion och konnektiver på ett relativt snarlikt sätt även om det finns skillnader i de båda språkens informationsstrukturer. I den här textgenren tror jag att kohesionsskillnaden inte alltid så enkelt kan härledas till grundläggande skillnader mellan språkens generella kohesionsmönster.

3. Analys

I det här kapitlet ger jag först en beskrivning av Halliday och Hasans kohesionsmodell vars kategorier jag använder i min analys. Sedan redovisas en analys av tjugo utvalda exempel ur texten.

3.1. Kohesiva kategorier

I min analys, använder jag mig av de textbindande kategorier som Halliday och Hasan presenterar i sin kohesionsmodell. (Halliday & Hasan, 1976:29) Enligt Halliday och Hasan är kohesionsbegreppet semantiskt och avser de betydelsereationer mellan enheter som skapar en sammanhängande och begriplig text. Kohesion uppstår när en tolkning och förståelse av ett begrepp eller term är beroende av en annan tolkning av ett tidigare element i texten. Den ena tolkningen presupponerar den andra tolkningen och kan inte avkodas och förstås på ett helt korrekt sätt om man inte tar hjälp av tidigare element:

Cohesion is expressed partly through the grammar and partly through the vocabulary. We can refer therefore to GRAMMATICAL COHESION and LEXICAL COHESION. (Halliday & Hasan, 1976:5, versaler i originalet.)

Kohesion är en semantisk relation och ibland förmedlas den genom grammatiken och ibland genom lexikonet. Enligt Halliday och Hasan förlitar sig kohesionen i en text inte på strukturen utan på textskapande semantiska relationer. I avsnitt 3.1.1.–3.1.5. ges en mer detaljerad beskrivning av de fem olika kategorierna.

3.1.1. Referens

Inom semantiken används vanligtvis *referens* för att visa på en direkt relation mellan ett ord och den referent som det språkliga uttrycket pekar på men i det här sammanhanget används *referens* på ett mer begränsat sätt. Det pekar på den identitetsrelation som finns mellan två språkliga uttryck.

Exempel: Partiordföranden har avgått. *Han* meddelade sitt beslut i morse.

Här refererar *han* till en sedan tidigare omnämnd person. Det handlar snarare om den textuella meningen än den semantiska när läsaren får reda på identiteten genom att referera till ett annat uttryck i kontexten.

Kohesjonen beror på den referenskontinuitet som föreligger när samma sak återkommer i ett samtal eller en skriven text. Alla språk har sina egna sätt att referera i den här textuella meningen. I många språk är det vanligaste sättet att referera med hjälp av pronomen. Tredjepersonspronomen används ofta för att referera tillbaka till en enhet eller ett objekt som redan presenterats. Även demonstrativa eller determinativa pronomen som exempelvis de svenska *den*, *den här*, *de där* kan skapa en länk mellan uttryck. Referens är alltså ett användbart sätt för läsaren att i en text kunna spåra deltagare, enheter, händelser etc.

3.1.2. Ersättning

Ersättning innebär att ett ord ersätts med ett annat. Ersättning och ellips är båda grammatiska relationer, till skillnad från referens som är en semantisk relation. Ersättningen är en slags markör som används istället för en repetition. Eftersom ersättning är en grammatisk relation, finner man den ofta inom en mening eller i två intilliggande satser. Referens kan till skillnad från ersättningen peka bakåt (anatoriskt) eller framåt (kataforiskt) i texten till en referent som omnämnts långt tidigare eller som omnämns långt senare.

Exempel: Min *kniv* är ovass. Jag måste skaffa en vassare *en*.
Jag *gillar* filmer. Det *gör* jag också.
Jag tar *en kaffe med mjölk*. Jag tar *samma*.

3.1.3. Ellips

Ellips innebär att ord utelämnas. Man lämnar något uttalat som ändå kan förstås av sammanhanget.

Exempel: Johanna tog med några liljekonvaljer och Catrin några rosor.
(Ellips: *tog med* efter *Catrin* i andra satsen.)
Här är tretton kort. Tag *ett*. (Ellips: *kort* efter *ett* i andra satsen.)

Eftersom både ersättning och ellips är grammatiska relationer mellan språkliga uttryck betyder det att dessa kohesiva kategorier är väldigt språkspecifika. Varje språk har sitt eget sätt att skapa relation mellan olika textuella element. Det här gör att det många gånger inte går att översätta en ersättning eller ellips i KS med en motsvarande på MS.

Med referens, ersättning och ellips identifierar vi någonting som redan finns i texten. Alla tre bygger på presupponering av något som redan är känt av läsaren eller lätt kan presupponeras av densamme. Det kan vara ett element i den föregående meningen eller ännu tidigare i texten. De bidrar mycket till textens kohesion.

3.1.4. Lexikal kohesion

En lexikal enhet i sig innebär inte alltid att den har en kohesiv funktion. Men en lexikal enhet kan ingå i en kohesiv relation tillsammans med andra enheter i en text. *Lexikal kohesion* har inte samma tydliga koppling mellan enheter i en text som t.ex. referens eller konjunktion. Det kan t.ex. vara ett ord som påminner om ett annat ord som förekommit tidigare. Halliday och Hasan delar in den här kategorin i två underkategorier: *upprepning* och *kollokation*. Upprepning kan vara repetition av ett tidigare ord, en synonym eller en hyperonym. Upprepning är inte detsamma som referens, då det inte måste handla om samma identitet. En upprepning måste inte alltid syfta tillbaka på den tidigare nämnda enheten. Kollokationer kan vara ord som på olika sätt brukar följas åt eller som står i motsatsförhållande till varandra, som t.ex. *sälja/köpa*, *pojke/flicka*, *juli/augusti*, *kropp/arm*, *cykel/hjul*, *röd/grön*, *stol/bord* etc. Det kan också handla om ord som associerar till andra ord som t.ex. *hår/kam/lock* etc.

3.1.5. Konjunktion

Konjunktioner är formella markörer som relaterar olika meningar, satser eller stycken till varandra. De är inte kohesiva i sig utan bara indirekt i egenskap av sina specifika betydelser. Konjunktioner används för att signalera för läsaren att han/hon ska relatera det som sägs till det som redan har sagts på ett visst sätt.

Halliday och Hasan delar in de konjunktioner som kan realisera relationer i undergrupper: *additiva*, *adversativa*, *kausala*, *temporal* och *kontinuitiva* ("continuatives"). (Baker, 1992:191) Den sistnämnda gruppen inbegriper diverse ord som t.ex. svenskans *nu*, *förstås*, *i alla fall* etc. De uttrycker ingen egen konjunktiv relation men används trots detta med ett kohesivt syfte.

En konjunktion kan användas på en rad olika sätt och signalera olika relationer beroende på kontexten. En temporal relation kan exempelvis även uttryckas med hjälp av ett verb som t.ex. *följa*, *föregå*. En kausal relation kan föreligga i verb som *förorsaka* eller *leda till*.

3.2. Kohesionsskiften i måltexten

Jag har valt att undersöka de första femtio sidorna i Müllers *Atemschaukel* och där valt tjugo exempel ur texten där jag noterat att kohesionsskiften har uppstått i översättningen *Andningsgunga*. Jag placerar dem i någon av de kategorier som Halliday och Hasan tar upp i sin kategoriseringsmodell för kohesiva bindningar för att se vilken typ av kohesiv bindning det handlar om. Jag gör sedan ett resonemang utifrån Kinga Kludys explicitgörande översättningsprocesser för att konstatera om kohesionsskiftena är att betrakta som obligatoriska, valfria, pragmatiska eller översättningsinherenta. Även Blum-Kulka anser att det är endast de kohesiva bindningarna som kan klassas som valfria som skall beaktas i studier av explicitgörande måltexter. Jag väljer att tolka Blum-Kulkas teori som att de obligatoriska, valfria och pragmatiska kohesionsskiftena sker genom en medveten strategi där valet av kohesionsmedel kan motiveras av grammatiska, språkliga och kulturellt betingade skäl, medan den sistnämnda inherenta strategin är undermedveten eller omedveten och inte tycks kunna motiveras på något annat sätt.

3.2.1. Referens

I exemplen använder jag kursiv stil för att markera de bindningar som jag uppmärksammar. Sidangivelser i KT respektive MT ges efter varje exempel.

(1a) Det Staubmantel war *vom* Vater. Der städtische Mantel mit dem Samtbündchen am Hals *vom* Grossvater. Die Pumphose von meinem Onkel Edwin. Die ledernen Wickelgamaschen vom Nachbarn, dem Herrn Carp. (KT:7)

(1b) Poplinrocken var *min* fars. Den sammetskantade rocken för stadsbruk *min* morfars. Golfbyxorna min morbror Edwins. Damaskerna av läder tillhörde grannen, herr Carp. (MT:5)

Den tyska KT, exempel (1a), har bestämd artikel framför ”Vater” och ”Grossvater” (von dem = vom ”från fadern”), medan MT (1b) har possessiva pronomen: ”*min* fars”, ”*min* morfars”. De här raderna finner vi redan på sjätte raden i första kapitlet. Det har då redan blivit tydligt att berättelsen sker ur ett jag-perspektiv. Fadern är den första person som omnämns förutom berättaren. Det kan därför inte handla om någon annans far än just huvudpersonens. Ändå gör översättaren här ett kohesionsskifte när hon ersätter den bestämda artikeln (demonstrativt pronomen) mot ett possessivt pronomen. Det ökar givetvis kohesionen mellan fadern och berättarjaget. En mer källtrogen översättning skulle lyda: ”Poplinrocken var från fadern”. På svenska distanserar det fadern från berättarjaget och kan eventuellt uppfattas som någon annans far, även om det i det här fallet inte introducerats några andra människor i texten och därmed är ganska oproblematiskt att tolka korrekt. På tyska inger inte den bestämda formen i ”vom Vater” samma osäkerhet om vems far det är. Möjligen kan man härleda det till hur man i syd- och mellantyskan kan använda artikel framför egennamn för att ange att personen är närmare bekant, t.ex.: ”Ich habe heute die Gertrude gesehen”. (Andersson et al., 2002:54)

På svenska skulle en obestämd form i något större utsträckning syfta på berättarjagets egen far, ”Poplinrocken var från far”. Att ytterligare lägga till ett possessivt pronomen gör referenskopplingen helt tydlig vems far det handlar om. Det här explicitgör i viss mån texten och kan framstå som en icke nödvändig explicitering. Eftersom det inte finns några stilistiska problem med att använda fadern i obestämd form på svenska och då inte heller några andra personer förekommer i texten som kunde riskera att få sammanblandade identiteter, ser jag det som en ganska omotiverad

explicitering. Man skulle därför kunna klassa det som en översättningsinherent explicitering.

I följande exempel (2b) sker en explicitering i förhållande till (2a):

(2a) *Die Rendezvous zogen mit uns ins Neptunbad. Neben dem Eisentor hing sein ovales Emblem mit dem Schwan.* (KT:89)

(2b) *Våra rendezvouser drog iväg med oss till Neptunbadet. Bredvid järngrinden hängde det ovala emblemet med svanen.* (MT:7)

I exempel (2a) har den tyska KT bestämd artikel framför det franska lånordet *Rendezvous* medan den svenska MT, exempel (2b), har det personliga pronomenet *våra*. Detta refererar i högre grad till de tidigare nämnda personerna i föregående meningar och ökar därmed kohesionen i den svenska MT. Här sker en explicitering. Kanske är det på grund av det franska lånordet (som översättaren väljer att behålla i MT), som kanske kan misstolkas, som översättaren vill tydliggöra kopplingen till de tidigare nämnda personerna med ett possessivt pronomen.

Sein är ett possessivt pronomen som syftar anaforiskt på Neptunbadet (neutrum). Här har MT istället en bestämd artikel (*det*) som inte knyter emblemet till Neptunbadet på samma sätt som i den tyska KT. Det hade varit fullt möjligt att använda ”dess emblem” även om det på svenska känns lite mer skriftspråkligt än en lösning med ”det”. Den ”demonstrativa referensen” (*det*) gör att referensen inte får samma starka syftning tillbaka till badet i föregående mening som en personlig referens hade gjort. (Halliday & Hasan, 1976:38) Demonstrativa referenser är referenser baserade på närhet till platsen (”proximity”) (1976:3738) och texten blir då i det här fallet något mindre kohesiv.

Det är svårt att säga om detta val från översättarens sida har varit en valfri språksspecifik åtgärd eller om det är något som skett omedvetet i en inherent process. Hur som helst har översättningen inte resulterat i en mer explicit kohesiv text – snarare tvärtom.

I nästa exempel (3b) har översättaren skapat mer kohesion i MT i och med att subjektet har bytts ut:

(3a) *Drei Stunden mussten vergehen, das hielt man fast nicht aus. Dann waren sie da.* (KT:14)

(3b) *Tre timmar måste jag vänta. Det var knappt att jag stod ut. Så var de där.* (MT:12)

I exempel (3a) är källtextens ”tre timmar” (*Drei Stunden*) subjekt medan MT (3b) har *jag* som subjekt. I och med denna förändring så måste även

verbet bytas ut. Att behålla den tyska strukturen på svenska skulle ha inneburit en mer högtravande och i viss mån onaturlig svenska som KT i övrigt inte speglar. Jag tror översättaren valde att göra den här förändringen av pragmatiska skäl för att få en svensk text som fungerar. Översättaren bibehåller sedan sitt subjekt även i nästa sats. Här väljer hon att dels göra två separata satsar istället för den satsradning som originalet har, dels att använda sig av ett formellt subjekt. *Det*-konstruktioner är betydligt mer vanligt förekommande i svenskan än i tyskan och något som man behöver tänka på att använda om man vill att det ska låta som idiomatisk svenska. (Rosén, 2006:139) Detta gör också översättaren av *Atemschaukel* vid upprepade tillfällen. I den andra satsen i (3b) använder hon emellertid *jag* igen för att vara kohesiv med det *jag* som finns i första satsen. Detta kan sägas utgöra ett kohesionskifte, eftersom KT använder *man* här. Men i och med att översättaren förändrat första satsen och där valt ett personligt subjekt (*jag*) fortsätter hon med ett andra *jag* i nästa sats, referenskontinuitet, vilket ger en högre grad av kohesion i den svenska MT än om hon hade använt *man*. Detta bidrar också till att perspektivet förskjuts. Det hade emellertid inte varit omöjligt att behålla *man* även i MT. Det hade då legat närmare KT men förlorat lite i kohesion.

Kan exemplet ovan då betraktas som en översättningsinherent explicitering? Jag betraktar exemplet snarare som en ”valfri explicitering” – som enligt Klaudy beror på olika stilistiska preferenser i källspråk och målspråk och är en av de tre nödvändiga explicitgörande processerna. Eftersom en meningsstruktur enligt tysk modell i det här fallet hade givit en något omodern och tungläst svensk mening, så anser jag att skiftet var nödvändigt utifrån olika stilistiska preferenser i de båda språken.

I exempel (4a) och (4b) blir de grammatiska skillnaderna mellan tyskan och svenskan tydliga. För att få en fungerande idiomatisk svenska måste flera småord läggas till:

(4a) Die Mutter hielt *mir* den Mantel mit dem schwarzen Samtbündchen. Ich schlüpfte *hinein*. Sie weinte. (KT:14)

(4b) Min mor höll *fram* den sammetskantade rocken *till mig*, jag kröp *in i den*. Hon grät. (MT:12)

Satsen i exempel (4b) har här utvidgats med en verbpartikel (höll fram) på svenska för att låta grammatiskt korrekt. MT (4b) innehåller satsradning där KT (4a) har två separata meningar. Ett anaforiskt syftande *den* måste läggas till den andra satsen för att satsen ska bli begriplig. Endast ”jag kröp in” skulle låta alltför avhugget. Kanske är det på grund av

detta som översättaren har valt att dessutom sätta ihop satserna för att ytterligare visa på sambandet mellan *rocken* och *den*. Den tyska KT behöver inte på samma sätt upprepa referensidentiteten för att vara begriplig; här räcker *hinein* för att skapa referensidentitet.

Den här förändringen i kohesion är närmast att betrakta som en obligatorisk explicitering som har att göra med lexikogrammatiska olikheter mellan språken.

Exempel (5b) utgör ett möjligt exempel på en onödig explicitering:

(5a) An die Wand stellen können *sie uns* erst, wenn *wir* ankommen, noch fahren *wir*. Dass *man* nicht längst an die Wand gestellt und erschossen worden war, wie *man* es aus der Nazi-propaganda von zu Hause kannte, machte *uns* beinahe sorglos. (KT:18)

(5b) Ställa *oss* mot väggen kunde *de* först när *vi* anlät, men *vi* reste fortfarande. Att *de* inte redan hade ställt *oss* mot väggen och skjutit ned *oss* som *man* hade hört i nazistpropagandan hemifrån gjorde *oss* nästan uppslupna. (MT: 16)

Passivkonstruktionen i KT-exempel (5a) ersätts med en aktiv sats i MT (5b) där *de* är subjekt och *oss* objekt. I KT är *man* subjekt och agenten saknas. Den svenska MT är mer kohesiv med föregående mening eftersom översättaren valt att fortsätta med samma referensidentiteter *de* (*sie*) och *oss* (*uns*) i sin andra mening. MT behåller emellertid KT:s *man* i bisatsen. Ersättningen med *de* är inte nödvändig ur vare sig ett semantiskt eller grammatiskt perspektiv; här kunde översättaren, trots att hon omvandlat den passiva satsen till en aktiv sats, skrivit ”Att *man* inte redan hade ställt *oss* etc.” Att byta ut det opersonliga *man* mot *de* gör måltexten något mer explicit. Det är svårt att se hur det här skiftet skulle vara motiverad ur ett stilistiskt perspektiv och därför kan den inte betraktas som en nödvändig explicitering.

I följande exempel (6b) beror expliciteringen förmodligen på olika stiltraditioner inom tyskan och svenskan:

(6a) Damit sich die Füße beim Gehen nicht aus den Galoschen herausheben, band *man* sie unter der Sohle mit einem *Stück Draht* an den Fuß. Oben am Rist wurde *er* zuge dreht. (KT:50)

(6b) För att fötterna inte skulle glida ur galoscherna när man gick band *man* fast dem vid fötterna med en *bit ståltråd*. Runt vristen knöt *man* ihop *den*. (MT:46)

I exempel (6a) syftar *er* i den sista meningen till ståltrådsbiten som nämndes i föregående mening. Den tyska KT har här en passiv satskonstruktion

som översättaren väljer att istället återge som en aktiv. Därmed måste ett aktivt subjekt finnas med, och översättaren väljer här det operonliga *man*. I den tyska KT används även *man* i den föregående satsen, vilket gör att den svenska MT behåller samma referensidentitet, även om satskonstruktionen är aktiv. Passiva satskonstruktioner är vanligare i tyskan än i svenskan, och om översättaren hade valt en sådan konstruktion hade en svensk målspråkläsare eventuellt upplevt texten som något tungläst.

Även här anser jag att det är frågan om en ”valfri explicitering” som beror på olika stilistiska preferenser i källspråk och målspråk. Jag tror att översättaren har gjort ett aktivt, genomtänkt val här eftersom svenskan inte använder passivkonstruktioner på samma sätt och lika ofta som i tyskan och att översättaren har haft en önskan att anpassa texten efter en svensk stiltradition.

I exempel (7b) har den kohesiva kopplingen reducerats litet i och med att subjektet inte upprepas i MT på samma sätt som i KT:

(7a) Die Eltern turnten dirigiert vom Turnlehrer im Blaupunkt. Und mich schickten *die Eltern*, weil ich so pumelig war und soldatischer werden sollte, *einmal in der Woche zum privaten Turnunterricht*, dem Krüppelturnen. (KT:54)

(7b) Föräldrarna gymnastiserade, dirigerade av Blaupunkts gymnastiklärare. Och mig skickade *de en gång i veckan till privat handikappgymnastik*, för att jag var så knubbig och skulle bli mer soldatisk. (MT:49)

”Föräldrarna” upprepas inte i den svenska MT (7b) som det görs i KT. Istället använder översättaren ett personligt pronomen (”de”) när *die Eltern* nämns i andra satsen. Den kohesiva kopplingen finns kvar, men den kan inte sägas vara mer explicit i MT.

3.2.2. *Ersättning*

Som tidigare nämnts i avsnitt 3.1.2. är ersättning en slags markör som används istället för en repetition. Ersättning är en grammatisk relation och kan därför inte stå för långt från det ord som det refererar till. I exempel (8b) ser vi hur översättaren genom sin översättning valt att frångå bildspråket i KT:

(8a) Ich wollte an einen Ort, *der* mich nicht kennt. (KT:8)

(8b) Jag ville komma till en plats där *ingen* kände mig. (MT:6)

I exempel (8a) syftar *der* på ”einem Ort” (= orten/platsen) och utgör som relativpronomen således subjekt i bisatsen. I MT (8b) är det däremot inte orten som ”inte känner mig” utan det är *ingen*. Ett indefinit pronomen har alltså fått ta plats som subjekt i bisatsen. Det pronomina adverbet *där* syftar anaforiskt tillbaka på *platsen*. Orten är i KT ett animerat subjekt som utrustats med en mänsklig förmåga att känna någon. I svensk sakprosa används inte animerade subjekt, men i skönlitteratur kan man betrakta dem som metaforer. Översättaren har här valt att gå ifrån metaforen i sin översättning, vilket gör texten mer koherent. I en text som för övrigt innehåller många metaforer kan jag tycka att det är märkligt att här inte behålla samma kohesion, och därmed metaforen men jag skulle ändå inte betrakta det som en översättningsinherent explicitering.

I exempel (9b) har översättaren valt att göra flera tillägg vilket gör MT mer explicit:

(9a) Schon im März hatten die Frauen vom Dorf herausgefunden, dass das Unkraut mit den gezackten Blättern LOBODÄ heißt. Dass man *es* im Frühjahr auch zu Hause gegessen hat wie wilden Spinat, dass *es* MELDEKRAUT heißt. (KT:23, versaler i originalet)

(9b) Redan i mars hade kvinnorna tagit reda på i byn att ogräset med de taggiga bladen hette LOBODÄ. Att man på våren även i hemmen äter *bladen* som vild spenat, att *växten* heter vägmålla och är en sorts nässla. (MT:20, versaler i originalet)

I exempel (9b) ersätts det opersonliga pronomenet *es* i (9a) med *bladen* och *växten*. Antagligen misstänker översättaren att växten vägmålla inte hör till de allmänt kända växterna för en svensk läsare och gör utöver sina förklarande ersättningar även ett förklarande tillägg som inte finns i KT: ”Och är en sorts nässla”. Om denna explicitering är helt nödvändig kan diskuteras. Eftersom kapitlet heter ”Vägmålla”, och till stora delar handlar om växten och hur den tillagades och åts av de hungrande straffarbetarna, kanske översättaren kände att den behövde introduceras lite tydligare än vad författaren hade gjort. Den här expliciteringen finner vi när växten omnämns första gången. Vägmållan beskrivs dock längre fram i texten där författaren vidare beskriver växten: ”Im Frühjahr ist das Meldekraut zart, die ganze Pflanze nur fingerhoch und silbergrün. Im Frühsommer ist sie kniehoch, ihre Blätter werden fingerig.” (KT:24)

Uppenbarligen anser översättaren att detta behöver förtydligas för den svenske läsaren mer än vad som görs i KT. Den här expliciteringen gör texten mer kohesiv men man kan inte säga att det rör sig om en inherent explicitering. Valet att göra texten mer kohesiv, måste ha pragmatiska be-

vekelsegrunder. Men jag kan tycka att både kohesionsskiften och ett förklarande tillägg i det här fallet var att gå till överdrift och underskatta läsarna.

3.2.3. Ellips

Ellipsens kännetecken är att det finns strukturella luckor som kan fyllas igen av tidigare nämnda substantiv, verb etc. (Halliday & Hasan, 1976:143) I den studerade måltexten kan jag inte finna några exempel på att översättaren använt en sådan ellips där författaren inte redan i så fall har en. Däremot finns exempel på ord som har utelämnats som funnits i KT. Dessa är inte att betrakta som ellips om man ska hålla sig till Halliday och Hasans kategoriindelning men kan för den skull påverka kohesionen i texten. Ett sådant exempel är (10):

(10a) Ich zählte bis einhundert für alle zehn Mokkatassen, die mein Mutter zu Hause in der Vitrine *stehen* hatte, *und* war drei Häuser weiter gekommen. (KT:58)

(10b) Jag räknade till nittio för alla tio mockakoppar som mor hade där hemma i sitt vitrinskåp. *Jag* hade kommit tre hus vidare. (MT:53)

I exempel (10b) har inte *stehen* i (10a) översatts. Det hade inte varit omöjligt för MT att låta ett ”stående” vara med i texten men är inte nödvändigt för förståelsen. Att koppar *står* i skåpet är underförstått. Detta kan dock inte klassas som ellips enligt Halliday och Hasans kategoriindelning, eftersom ”står” i det här fallet inte förekommit i föregående meningar. Det är alltså mer frågan om ett källtextord som försvunnit i översättningen. Och här kan man säga att avsaknaden av ordet *står* gör MT lite mindre explicit än KT.

Förutom detta har även den samordnande konjunktionen mellan satserna utelämnats. Istället har översättaren skapat två separata huvudsatser. Men i och med detta har hon behövt upprepa referensidentiteten *jag* från föregående mening, något som den tyska KT inte behöver göra. Här finns alltså en referenskontinuitet som inte finns i KT.

Att utelämna element ur texten bidrar inte till en ökad explicitering. Däremot skulle en befintlig ellips i den tyska texten, som sedan på något vis förtydligats i den svenska, bidra till ökad kohesion och explicitering.

3.2.4. Lexikal kohesion

I exempel (11b) gör översättaren ett tillägg i förhållande till (11a) när hon skriver ”blev vandringspokal och”:

(11a) Er hieß DIE SCHWALBE. Der zweite war ein neuer, er hieß DIE TANNE. Der dritte hieß DAS OHR. Danach kam DIE TANNE. Dann DER PIROL und DIE MÜTZE. Später DER HASE, DIE KATZE, DIE MÖWE. Dann DIE PERLE. Nur wir wussten, welcher Name zu wem gehört. Es war Wildwechsel im Park, ich ließ mich weiterreichen. (KT:8, versaler i originalet)

(11b) Han hette SVALAN. Nummer två var en nykomling, han hette GRANEN. Den tredje hette ÖRAT. Därefter kom TRÅDEN. Sedan TRASTEN och MÖSSAN. Senare HAREN, KATTEN, MÅSEN. Sedan PÄRLAN. Det var bara vi som visste vem som hade vilket namn. Det var korsande vilt i parken, jag blev vandringspokal och lät mig skickas vidare. (MT:6, versaler i originalet)

Vandringspokal används ibland som slangord för en person som är ”lös-släppt” och har många sexuella relationer. (slangopedia [www]) Det här tillägget förklarar alltså mer än endast ”skickas vidare” och förbättrar därmed kohesionen till och förståelsen av de föregående satserna där en rad öknamn på män radas upp. ”Sich weiterreichen lassen” (’låta sig skickas vidare’) kan eventuellt i sammanhanget ge andra konnotationer för en tysk läsare och behöver där ingen ytterligare förklaring. Alternativt förli-tar sig författaren mer på sin mottagares förmåga att med ”Weltwissen” förstå sambandet än vad översättaren gör i det här fallet. Hur det än står till med konnotationerna är jag tveksam till om tillägget är helt nödvändigt ur målspråkläsarens perspektiv.

Jag betraktar emellertid det lexikala tillägget som en pragmatisk explicit-tering. Och jag ser det alltså inte som en inherent översättningsstrategi som översättaren gjort utan som en medveten strategi.

Ännu ett explicitgörande tillägg finner vi i exempel (12b):

(12a) Kaum denke ich, dass ich Nähzeug im Necessaire mitgenommen hatte, da mischt sich das Handtuch ein, von dem ich nicht weiß, wie es aussah. Dazu kommt eine Nagelbürste, von der ich nicht weiß, ob ich sie hatte. Dazu noch ein Taschenspiegel, den es gab oder nicht. (KT:34)

(12b) Knappt *hinner* jag tänka att jag har tagit med mig sysaker i necessären, förrän handduken tränger sig på, som jag inte vet hur den ser ut. Och så dyker nagelborsten upp, som jag inte vet att jag hade. Och så en fickspegel som fanns eller inte fanns. (MT:30)

I exempel (12b) har översättaren lagt till *hinner* i första satsen vilket kan kännas underförstått i den tyska KT (12a). I sammanhanget skulle en mer källtrogen översättning utan *hinner* fungera något sämre på svenska. Tyskans ”kaum.., da” översätts generellt med ”knappt.., förrän” och innehåller därmed ett element av ”hinner” som presupponeras på tyska. Detta sker inte riktigt i samma utsträckning på svenska och kan därför behöva förtydligas. Jag tror det rör sig om en medveten översättningsstrategi att lägga till *hinner*, fast det innebär en stilistisk explicitering.

Låtsasordet *fusische* i exempel (13a) ska spegla ryssarnas oförmåga att uttala ”physische” (= fysisk):

(13a) Und Tur Prikulitsch durfte ihn nicht unterbrechen, stand daneben, devot wie ein Ministrant und fasste nachher den Inhalt zusammen: *Die Fußkultur* stärkt unsere Herzen. [...] Die *fusische* Kultur stählt die Kraft der Arbeiterklasse. [...] Der Akkordeonspieler Konrad Fonn, ein Landsmann von Tur Prikulitsch erklärte mir, daß Y im Russischen ein U ist. (KT:5455)

(13b) Och Tur Prikulitj fick inte avbryta utan stod bredvid honom, devot som en ministrant och sammanfattade efteråt innehållet. *Fotkulturen* stärker våra hjärtan. [...] Den *fusiska* kulturen stärker kraften hos arbetarklassen. [...] Dragspelaren Konrad Fonn, en landsman till Tur Prikulitj, berättade för mig att ett Y i ryskan är ett U. (MT:4950)

Fusische har i den svenska MT (13b) blivit ”fusiska”, som inte ligger långt från det snarlika ”fysiska”.

Med *Fußkultur* menas egentligen det tyska begreppet ”Phys.Kultur” (= fysisk träning). Det blir på samma sätt med det ryska uttalet *Fußkultur*. Eftersom ordet *Fuß* betyder fot kan en semantisk översättning av ”Fußkultur” bli ”Fotkultur”. Men i och med valet att översätta *Fuß* mer semantiskt (”fot”) och *fusische* mer fonetiskt (”fusisk”) så uppstår en större skillnad mellan orden uttalsmässigt på svenska än vad som är fallet i den tyska KT. Den här fonetiska kopplingen mellan ”fusisk” och ”fot” går till viss del förlorad i MT. Nu nämner författaren redan i efterföljande sats att det handlar om den ”fysiska kulturen”.

Eftersom svenskan inte använder sig av begreppet ”fys(isk)kultur” utan ”gymnastik”, så kan den fantasifulla sammansättningen ”fotkultur” ge en svensk läsare konnotationer i rätt riktning än vad ordet ”fuskultur” hade gjort. I den tyska KT bygger den lexikala kohesionen på en fonetisk struktur som inte på samma sätt kan återges på svenska. Här har översättaren valt en mer semantisk översättning för att uttrycka kopplingen till fysisk träning/ gymnastik mer tydligt. Jag betraktar det som en pragmatisk

explicitering, eftersom begreppet ”fysisk kultur” inte skulle ha givit en svensk läsare samma konnotationer som för en tysk läsare. Därför måste den fonetiska delen av ”ordleken” anpassas.

I följande exempel (14b) måste översättaren korrigera antal steg och koppar eftersom dessa siffror beror på antalet bokstäver i ordet mockakopp:

(14a) Im Weitergehen schloss ich die Augen und sagte MOKKATASSE und zählte die Buchstaben im Kopf: *zehn*. Und dann zählte ich *zehn* Schritte, danach *zwanzig* für beide Tassen. Wo ich stehen blieb, war aber kein Haus. Ich zählte bis *einhundert* für alle zehn Mokkatassen, die meine Mutter zu Hause in der Vitrine stehen hatte, und war drei Häuser weiter gekommen. (KT:58, versaler i originalet)

(14b) När jag gick vidare blundade jag och sade MOCKAKOPP och räknade bokstäverna i huvudet: *nio*. Och sedan räknade jag *nio* steg, sedan *arton* för två koppar. Där jag då stannade fanns inget hus. Jag räknade till *nittio* för alla tio mockakoppar som mor hade där hemma i sitt vitrinskåp. Jag hade kommit tre hus vidare. (MT:53, versaler i originalet)

Man kan säga att den här förändringen i exempel (14b) handlar om en lexikalisk kohesion eftersom ordet ”Mockakopp” innehåller en bokstav mindre än tyskans ”Mokkatasse” i (14a). Eftersom textens semantiska kohesion bygger på antal bokstäver i ordet, måste den svenska texten alltså räkna endast nio steg istället för KT:s tio steg. Det här är alltså en nödvändig lexikogrammatisk explicitering för att behålla koherens i texten.

3.2.5. Konjunktion

I exempel (15b) har översättaren lagt in en subjunktion som inte har någon motsvarighet i den tyska KT:

(15a) Und im Glutsommer waren die Pufoaikas weit genug, die Luft konnte zirkulieren und den Schweiß trocknen. (KT:51)

(15b) Och i den glödheta sommaren var pufoaikakläderna tillräckligt vida *så att* luften kunde cirkulera och svetten torka. (MT:47)

Exempel (15b) innehåller subjunktionen ”så att”, medan författaren nöjer sig med ett kommatecken mellan de två huvudsatserna (15a). Det finns ett samband mellan satserna som är relativt lätt för läsaren att förstå även om där inte finns en språklig signal i form av en konnektivbindning. Läsaren kan göra kopplingen mellan satserna med hjälp av sin kunskap om

världen och förmåga att dra logiska slutsatser, så kallad inferens. Det är förstås möjligt att stärka kohesionen med en konnektivbindning, och översättaren väljer att binda ihop satserna med en konsekutiv underordnad konjunktion. Den visar hur luften kunde cirkulera på grund av att kläderna var vida. Den här konjunktionen förtydligar sambandet mellan satserna och gör texten mer explicit.

Att sätta in konnektiver där författaren inte har några påverkar stilen i översättningar. Om författaren skapat meningar vars satskoppling bygger på inferens och inte grammatiska signaler, bidrar konnektiver onekligen till att stilen påverkas. Motivet till detta tillägg kan inte ha varit en önskan att undvika satsradning eftersom satsradning trots allt förekommer ganska ofta i skönlitterär text. (Josephson [www]) Översättaren har inte genomgående undvikit satsradning där sådan förekommit i KT och t.o.m. själv vid något tillfälle skapat satsradning i MT där sådan inte finns i KT. Det finns alltså ingen egentlig anledning för översättaren att binda ihop satserna på det vis som gjorts i exempel (15b), kanske är det därför att betrakta som en översättningsinherent explicitering som dessutom påverkar stilen.

MT har emellertid försetts med konjunktioner vid ett flertal tillfällen där ibland punkt eller kommatecken används mellan huvudsatser i KT. Nedan följer ytterligare exempel, (16), (17) och (18), där översättaren har lagt in konnektiva bindningar mellan satser som inte finns i KT:

(16a) Von dort ins Straflager an den Kanal. Heute weiss ich, vom Kanal kehrte man nicht zurück. (KT:9)

(16b) Och därifrån till strafflägret vid kanalen. Idag vet jag *att* man aldrig kom tillbaka från kanalen. (MT:7)

(17a) Damals sprang ich auf vom Stuhl auf und schrie, dass ich im Unterschied zu ihm nur Zementsäcke habe, kein Hotel. (KT:47)

(17b) På den tiden rusade jag upp från stolen och skrek att jag till skillnad från honom bara hade cementsäckar *och* inget hotell.(MT:43)

(18a) Kann man sagen, es gibt keinen Hunger, der dich krankhungrig macht. Der immer noch hungriger dazukommt, zu dem Hunger, den man schon hat. (KT:24)

(18b) Kan man säga *att* det finns en hunger som gör dig hungersjuk, *när* alltid en allt större hunger läggs till den hunger som man redan har. (MT: 20)

Här kan vi se konnektiver som ”att”, ”och” och ”när”. Detta påverkar stilintrycket. Att sätta ut konnektiver ”underlättar förståelsen av det språkliga

meddelandet, och de är vanliga i sammanhang där mycket ska utredas, förklaras och klargöras” skriver Lagerholm om konnektivernas stilistiska relevans. (2008: 149) Det är därför de framförallt förekommer i pedagogiska, vetenskapliga och utredande texter. I prosa och poesi utgår ofta författaren mer från satskoppling med hjälp av inferens och ”weltwissen”. Saknar mottagaren den här förmågan att koppla ihop olika led, kan kopplingen bli mindre tydlig och mottagaren måste kanske stanna upp och fundera en liten stund. (Lagerholm, 2008:149)

Det finns också exempel på när översättaren har bytt ut en tysk konjunktion mot en annan svensk motsvarighet än den som är den förväntade. I exemplen nedan, (19a) och (19b), ser vi hur en additiv samordnande konjunktion motsvaras av en temporal underordnad konjunktion i MT:

(19a) Meist hatten sich die Läuse schon satt gesoffen und in die Steppnähte der Watteanzüge schlafen gelegt, *und* wir standen noch immer still. (KT:27)

(19b) För det mesta hade lössen redan supit sig fulla och lagt sig att sova i sömmarna på våra vaddkläder *medan* vi fortfarande stod stilla. (MT:2324)

Konjunktionsbytet förändrar meningsstrukturen men gör egentligen inte texten mer kohesivt explicit.

I exempel (20b) har MT försetts med en adversativ konjunktion (*men*) i början av andra satsen vilken saknar motsvarighet i (20a):

(20a) Für ein Extraessen brauchte der Topf unbedingt einen Deckel. Deckel gab es keine. (KT:3031)

(20b) För en extramåltid var *det* absolut nödvändigt med ett lock *på* kastrullen. *Men* något lock fanns inte. (MT:27)

En adversativ relation betyder att det föreligger ett motsatsförhållande mellan satserna. Det här motsatsförhållandet finns även i KT, men det blir inte lika tydligt framträdande när ingen konjunktion tydliggör detta. I KT (20a) konstaterar författaren: ”Något lock fanns det (inget) inte”. Konjunktionen i MT (20a) beskriver förhållandet mellan satserna på ett mer explicit sätt och gör därmed översättningen mer kohesiv än KT.

Jag kan inte se att det finns någon egentlig anledning till varför översättaren lägger till en konjunktion här; det hade varit fullt acceptabelt att utelämna den även om detta alternativ skulle kräva lite mer av mottagaren. Översättaren tycks gärna vilja förstärka kopplingen mellan satserna med konjunktioner för att visa på de temporal, adversativa och additiva sambanden mellan satserna. Författaren verkar emellertid inte anse detta vara nödvändigt. Även om det finns stilistiska preferenser mellan tyska och

svenska, och tyskan oftare använder satskoppling med hjälp av inferens, handlar det här emellertid om en skönlitterär text där en satskoppling som liknar den tyska hade speglat författarens stil mer.

Kanske är detta att betrakta som ett inherent explicitgörande eller så kan man betrakta det som ett aktivt val från översättarens sida att anpassa texten efter målspråksnormerna. För att återkoppla till Blum-Kulkas hypotes där hon påstår det kan visa på en explicitgörande process när kohesiva mönster i målspråket orienterar sig varken efter MS-normer eller KS-normer utan bildar ett eget system. Om översättaren aktivt väljer att i vissa fall följa en målspråksanpassad översättning vad gäller satskoppling eller om det är ett fall av omedveten explicitering, är mycket svårt att avgöra endast utifrån en MT-analys. Jag menar att en sådan bedömning kräver kunskap om hur översättaren har tänkt. För att ta reda på detta skulle vidare undersökningar kunna göras med hjälp av så kallade "Think aloud protocols".

4. Sammanfattande diskussion och slutsats

I den här uppsatsen har jag analyserat tjugo exempel på kohesionsskiftet i den svenska översättningen av den tyska romanen *Atemschaukel* av Herta Müller i syfte att undersöka om dessa exempel kan fungera som exempel på det som Blum-Kulka kallar för inherent översättnings-explicitering. Jag tar min utgångspunkt i hennes teori om den explicitgörande hypotesen som postulerar att all översättning, oavsett språk, i en naturlig översättningsprocess automatiskt blir mer explicit i fråga om kohesion och koherens. Blum-Kulka hävdar att kvantitativa analyser bör kunna bekräfta hennes teori och att det har visats i ett flertal studier att MT alltid innehåller ett överskott av kohesiva markörer och därmed blir mer explicit än källtexten.

Kritiker av teorin anser att Blum-Kulka använder alltför generella termer och att hon inte har definierat begreppet 'explicitering' i den utsträckning som krävs för att kunna göra trovärdiga studier. Det råder bl.a. förvirring om ifall Blum-Kulka betraktar explicitering som en helt omedveten process eller om det finns ett element av medveten och motiverad strategi även i den inherent universella explicitgörande processen. Blum-Kulka skiljer mellan de valfria kohesiva markörerna och de obligatoriska bindningarna. De senare är dikterade av de olika språkens grammatiska system och bör inte räknas med i en expliciteringsanalys. Det är endast de valfria kohesiva markörerna som kan visa på tendenser inom kohesionsskiftet.

Jag har valt att använda mig av de kohesiva kategorier som Halliday och Hasan tar upp (1976). Kohesionsskiftena har ibland varit svårplacerade i de respektive kohesiva kategorierna, speciellt vad gäller den lexikala kohesionen. Om där finns en bindning mellan två lexikala enheter fast dessa inte så tydligt utgörs av Halliday och Hasans undergrupper kollokationer eller upprepningar: kan dessa ändå passa in i den här kategorin?

Jag konstaterar att måltexten följer källtexten mycket noga, och även om ändringar förekommer så följer dessa oftast de nödvändiga syntaktiska och pragmatiska förändringar som måste ske i en översättning från tyska till svenska för att den svenska MT ska kunna läsas och accepteras som en svensk text av målspråkläsaren.

Enligt Blum-Kulka är kohesionsskiftet att betrakta som explicitgörande om de varken följer källspråksnormerna eller målspråksnormerna utan kan uppvisa ett eget system. Exakt hur detta system skulle ta sig ut är oklart. Jag tolkar det som att detta ”egna system” uppstår när översättaren inte är konsekvent i sitt normtänkande och ibland följer MS-normen och ibland KS-normen.

Jag har valt att tolka den inherent expliciteringsprocessen som något omedvetet eller undermedvetet som sker när översättaren inte verkar följa några specifika normer och när skiftena inte heller verkar kunna förklaras genom några av de nödvändiga expliciteringsprocesser som Klaudy föreslår. Om översättningsprocessen varit medveten eller omedveten är av naturliga skäl något som endast översättaren själv kan redogöra för. Denna studie blir därmed något spekulativ då jag endast har MT att utgå ifrån och inte har varit i kontakt med översättaren.

MT innehåller i viss mån mer redundant kohesion än KT, och i synnerhet gäller det kategorin konjunktioner i mina undersökta exempel. Dessa har gjort MT mer explicit och har härmed påverkat den litterära stilen i förhållande till KT.

De flesta av de undersökta kohesiva bindningarna kan sägas bero på lexikogrammatiska, stilistiska och kulturella olikheter mellan språken. De flesta kohesionsskiftena kan sägas falla under Klaudys kategori av valfri explicitering som grundar sig i olika stilistiska preferenser i de båda språken. Jag finner gränsdragningen mellan Klaudys parspecifika valfria explicitering och den inherent expliciteringsprocessen svår att göra om man inte sitter inne med en fullödig kunskap om stilistiska skillnader mellan tyska och svenska. Därför väljer jag att se omedvetenheten och det faktum att valen är svårmotiverade som det som utgör skillnaden mellan dessa två expliciteringsprocesser.

MT-exemplen i mitt material tenderar att ligga nära målspråksnormerna, i synnerhet vad gäller konjunktioner och referensidentitet. MT-exemplen uppvisar fler textbindande konjunktioner istället för satsradning, som förekommer i KT, vilket kan påverka den litterära stilen något eftersom konjunktioner gör texten mer sammanbunden och explicit. Men exemplen på dessa kohesionsskiftet är relativt få och de torde inte påverka målspråksläsarens känsla för författarens stil nämnvärt. Den litterära upplevelsen bör vara likvärdig för den tyske såväl som den svenske läsaren.

Det har inom ramen för den här studien inte varit möjligt att företa en kvantitativ studie av alla kohesionsskiftet i MT. Det är möjligt att en sådan hade resulterat i en annan slutsats än den som jag kommit fram till utifrån de tjugo utvalda exemplen. Jag tycker mig ändå utifrån dessa

exempel kunna se hur just den här översättaren förhållit sig gentemot KT vad gäller t.ex. referenskontinuitet och satskoppling även om det inte är möjligt att generalisera.

Av mina tjugo exempel är det tre exempel i MT som inte är mer kohesivt explicitgörande än exemplen i KT. Och av de övriga exemplen uppfattar jag endast två som möjliga exempel på icke-nödvändiga inherenta översättningsexpliciteringar. De exempel där översättaren lagt till konnektiver kan vara tecken på en medveten strategi och önskan att förtydliga satskopplingen, men tilläggen kan också ses som översättningsinherenta om man inte känner till översättarens tankeprocess.

Resultatet av denna studie ger alltså inte stöd åt Blum-Kulkas expliciteringshypotes, även om det i vissa fall förefaller troligt att det skett en slags naturlig omotiverad explicitering från översättarens sida. Det är emellertid svårt att avgöra om ett kohesionsskifte i texten uppstått till följd av en stilistisk preferens i målspråket eller grundar sig i en tro hos översättaren att mottagaren behöver förtydliganden i detta avseende för att bättre kunna förstå sambanden i texten.

Referenslista

Primärlitteratur

Müller, Herta 2009. *Atemschaukel*. München: Carl Hanser Verlag.

Müller, Herta 2009. *Andningsgunga*. Köpenhamn: Wahlström & Widstrand. Översättning: Karin Löfdahl.

Sekundärlitteratur

Andersson, Sven-Gunnar, Brandt, Margareta, Persson, Ingemar, Rosengren, Inger 2002. *Tysk syntax för universitetsnivå*. Lund: Studentlitteratur.

Baker, Mona 1992. *In other words. A coursebook on translation*. New York: Routledge.

Blumenthal, Peter 1997. *Sprachvergleich Deutsch – Französisch. 2.*, neubearbeitete und ergänzte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag GmbH & Co.

Blum-Kulka, Shoshana 2000. *Shifts of cohesion and coherence in translation*. I: Venuti, Lawrence (red.) *The translation studies reader*. New York: Routledge, s.298-313.

Halliday, M.A.K. Hasan, Ruqaiya 1976. *Cohesion in English*. London: Longman Group.

Jansson, Gunilla, 2000. *Tvärkulturella skrivstrategier. Kohesion, koherens och argumentationsmönster i iranska skribenters texter på svenska*. Uppsala: Institutionen för Nordiska språk vid Uppsala universitet.

Klaudy, Kinga, 2008. Explicitation. I: Baker, Mona & Saldanha, Gabriela. (red.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Abingdon/New York: Routledge, s.106107.

Lagerholm, Per, 2008. *Stilistik*. Lund: Studentlitteratur.

Rosén, Christina, 2006. *Warum klingt das nicht deutsch? Probleme der Informationsstrukturierung in deutschen Texten schwedischer Schüler und Studenten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Internet

- Becher, Viktor 2010a. Abandoning the notion of “Translation-inherent” Explication: Against a dogma of translation studies. *Across Languages and Cultures* 11, <http://viktor.becher.bz/downloads/papers/2010/becher_2010__fulltext.pdf>. Hämtad 2015-04-28.
- Becher, Viktor 2010b. Towards a more rigorous treatment of the explicitation hypothesis in translation studies. *Trans-kom* 3, <http://www.trans-kom.eu/bd03nr01/trans-kom_03_01_01_Becher_Explication.20100531.pdf>. Hämtad 2015-04-10.
- Becher, Viktor 2011. *When and why do translators add connectives?*, <http://viktor.becher.bz/downloads/papers/2011/becher_2011__02bec.pdf>. Hämtad 2015-05-20.
- House, Juliane 2008. *Beyond Intervention: Universals in Translation?*, <http://www.trans-kom.eu/bd01nr01/trans-kom_01_01_02_House_Beyond_Intervention.20080707.pdf>. Hämtad 2015-04-28.
- Josephson, Olle 2009. *Satsradning* <<http://spraktidningen.se/artiklar/2009/02/satsradning>>. Hämtad 2015-08-05
- Puskala, Jaana. *De yttextuella bindningarna mellan meningar och stycken i nyhetsnotiser skrivna av studerande*, <http://www.ep.liu.se/ecp/006/019/ecp00619.pdf?origin=publication_detail>. Hämtad 2015-05-21.
- Rosén, Christina. *The left periphery in L2 German and L2 Swedish declarative clauses: Transfer of information-structural patterns*, <http://www2.fcsh.unl.pt/clunl/pl2/pdfs/Christina_Ros%C3%A9n.pdf>. Hämtad 2015-05-06.
- Slangopedia. <<http://www.slangopedia.se/ordlista/?ord=vandringspokal>>. Hämtad 2015-05-21.
- Svenska Akademien. <http://www.svenskaakademien.se/nobelpriset_i_litteratur/pristagarna>. Hämtad 2015-04-13.
- Wahlström & Widstrand. <<http://www.wwd.se/forfattare/m/herta-muller/>>. Hämtad 2015-08-05.